

І. М. КОЛОДІЙ, О. П. КОЛОДІЙ

Інна Миколаївна Колодій, кандидат юридичних наук, доцент Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій ЧНТУ

Олександра Петрівна Колодій, вчитель-методист, вчитель історії та правознавства Деражнянської ЗОШ № 1 Хмельницької області

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

*«Одна, Єдина, Неподільна, Самостійна, Вільна, Демократична Україна, Республіка робочих людей – це ідеал української людини, за здійснення якого ти повинен боротися, не шкодуючи свого життя»
М. Міхновський «Десять заповідей УНП», 1903*

Конституція будь-якої держави є її основним, найголовнішим законом. Вона закріплює регулювання відносин, що склалися у суспільстві, дає перспективи, напрями розвитку, встановлює фундаментальні, принципові положення організації й діяльності як держави, так і взагалі суспільства, закріплює правовий статус людини і громадянина, а також принципи утворення та діяльності державної влади. Конституція містить у собі не лише форму державного ладу, організацію публічної, легітимної влади, яка робить величчя обов'язковими на певній території, а й відносини держави з усіма сферами позадержавного, громадського життя. Конституція встановлює норми взаємовідносин особистості і держави, права та обов'язки сторін, гарантії та межі прав і свобод людини в даному суспільстві, правила взаємовідносин між людьми. Основний Закон виконує також важливу світоглядну, філософську функцію, і з цієї точки зору є своєрідним джерелом для появи концепцій, принципів, цілей формування особистості, що була б адекватна демократичному, правовому суспільству, виховання в душі поваги до прав і свобод людини, терпимості, відповідальності, миру та толерантності¹.

Аналіз становлення та розвитку української державності крізь призму конституціоналізму є досить важливим, оскільки на сьогодні в Україні склалася непроста ситуація через фінансово-економічну кризу, жорстке протистояння між різними політичними силами, хронічну конфронтацію між Президентом і Урядом, зниження авторитету державно-владних інституцій.

Розробкою теорії вітчизняного конституціоналізму та висвітлення окремих проблемних питань конституційних процесів займалися такі науковці, як А. З. Георгіца², Л. Т. Комзюк³, А. Р. Крусян⁴, О. М. Мироненко⁵, В. В. Речицький⁶, М. В. Савчин⁷, П. Б. Стецюк⁸, В. М. Шаповал⁹ та інші.

Метою статті є дослідження основних історичних етапів розвитку українського конституціоналізму та аналіз значення конституціоналізму як механізму взаємодії суспільства і держави.

Сам термін «конституціоналізм», на думку Г. Дж. Бермана, було введено наприкінці XVIII – початку XIX ст. для позначення головним чином американської доктрини верховенства писаної конституції над видаваними законами. Однак реальність нового конституціоналізму в повному розумінні слова вперше виявила себе в міських правових системах Західної Європи в XI–XII століттях¹⁰.

Вітчизняний вчений М. В. Савчин визначає конституціоналізм як сукупність ідей та уявлень про роль конституції у суспільстві та відповідне їх втілення у політико-правових відносинах. Інтелектуальною основою конституціоналізму є ідеї обмеження публічної влади та забезпечення основних прав і свобод, гарантією чого виступає судовий конституційний контроль¹¹.

Конституціоналізм в Україні невід'ємно пов'язаний з процесом державотворення, оскільки формування правової демократичної держави базується на принципах конституціоналізму. В силу історичних, політичних, соціальних, етнокультурних та інших чинників доцільно досліджувати й розглядати конституціоналізм в Україні як ідейно-політичний рух, спрямований на встановлення конституційного правління.

Один із дослідників українського конституціоналізму І. П. Лисяк-Рудницький, формуючи власну наукову теорію щодо функціональності епохи українського національного відродження, запровадив її поділ на три періоди: а) від занепаду козацької державності до 1840 р.; б) 1840–1880 рр.; в) від 1890 р. до Першої світової війни. Зазначені періоди він називав шляхетським, народницьким та модерністичним¹².

Умовно український конституціоналізм (як ідейно-політичний рух) В. Антошкіна та О. Кирпичов розділяють на такі періоди: період зародження (середина XVII ст. – кінець XVIII ст.); науково-просвітницький період (XIX ст. – початок XX ст.); революційний період (1917–1919 рр.); радянський період (1919–1991 рр.); період незалежності (з 1991 р. по сьогодні)¹³.

Доволі цікавим є науковий підхід П. Б. Стецюка, який, з одного боку, вбачає в поступі вітчизняного конституціоналізму розвиток конституційно-правових доктрин, а з другого пропонує розглядати його періодизацію як складник загального процесу національного історичного поступу. У цій ситуації, зазначає правник, вдалою видається така схема: перший період – це Козацька доба зародження конституційно-правових доктрин в Україні (середина XVII – кінець XVIII ст.), другий – Доба національного відродження (початок XIX ст. – 1914 р.), третій – Доба державного відродження (1917–1920/23 рр., 1939–1944 рр.) і четвертий – Новітня доба (1991 р. – до відновлення національної державності)¹⁴.

Група науковців зазначає, що зародження українського конституціоналізму насамперед пов'язано з Національно-визвольною війною українського народу 1648–1654 рр. під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Козацтво було рушійною силою формування суспільства, в якому не було соціального пригнічення одного стану іншим. Як вбачається, це можна пояснити тими духовними, культурними, політико-правовими й соціально-економічними зрушеннями, що відбулися в ході цієї Визвольної війни і знайшли своє вираження в тому числі й у ліквідації великої земельної власності польських магнатів, заможної шляхти, католицьких монастирів і в появі нової провідної верстви – козацтва, яке очолило процес розбудови Української держави. Серед найважливіших особливостей соціально-правового статусу козацтва, незважаючи на привілейованість, була його відкритість для інших соціальних станів і груп¹⁵.

У квітні 1710 р. у м. Бендери було укладено Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорізького («Конституція Пилипа Орлика»). Незважаючи на те, що положення цього документа не було реалізоване (хоча формально він діяв на Правобережній Україні до 1714 р.), він мав важливе значення для формування українського конституціоналізму, оскільки в ньому були акумульовані ідеї, сформовані під впливом передових на той час західноєвропейських наукових доктрин, передбачав таку модель організації державної влади в Україні, яка базувалася б на засадах принципу поділу влади (законодавча влада мала належати Раді, виконавча – Гетьманові, а судовою – Генеральному суду)¹⁶.

Відомий український історіограф В. Замлинський, характеризуючи Конституцію П. Орлика, писав: «Французькі просвітителі ще навіть не наважувалися на розробку тих громадянських ідей, що були закладені в ній. Уперше в Європі було вироблено реальну модель вільної, незалежної держави, заснованої на природному праві народу на свободу і самовизначення, модель, що базувалася на незнаних досі демократичних засадах суспільного життя. Слід зауважити, що навряд чи такий документ міг бути вироблений одним Орликом зі старшиною. Все свідчить про те, що в ньому були закладені виплекані за довге життя думки самого Мазепи»¹⁷.

Трохи іншої думки дотримується Н. Яковенко, зазначаючи, що, найімовірніше, саме Орликові належить ідея (а, можливо, й авторство) угоди, ухваленої в день виборів між гетьманом, з одного боку, та старшиною і військом – з другого. Цю угоду, відому під назвою «*Pacta et constitutiones legume libertatumque Exercitus Zaporogveinsis*», нерідко з наївним ентузіазмом трактують як «Першу конституцію Української держави», вкладаючи новітній зміст у формулу «*pacta et constitutiones*». Насправді укладачі акта 1710 р. мислили його як традиційні для Речі Посполитої *pacta conventa* («договірні пункти»), на дотримання яких обраний володар (там – король, тут – гетьман) присягав перед «вільним народом» (там – шляхтою, тут – козацтвом). Ідеал договірного правління являв собою стрижень річпосполитської політичної культури, і саме на цей взірць орієнтувалися Орлик та його старшина, надавши своїй угоді навіть ідентичну з річпосполитськими практиками назву – *pacta et constitutiones*. Інша річ, що прийняття Військом Запорізьким власних «договірних пунктів» стало справді великою подією, оскільки засвідчувало політичну зрілість козацької держави, яка вперше «самоусвідомила» себе і на формальному рівні зафіксувала розподіл прав та обов'язків між гетьманом і «козацьким народом»¹⁸.

На думку С. Г. Меленко, виходячи із логічного аналізу змісту Конституції Пилипа Орлика, можна зазначити, що вказаний нормативно-правовий акт є не лише важливим символом політичної свободи та незалежності українського народу, а й безумовним доказом еволюції основоположних засад українського конституціоналізму в спільному фарватері поруч із провідними європейськими демократіями. Цей феномен вказує не лише на європейський вектор розвитку українського суспільства, але і вкотре засвідчує наступність українських конституційно-демократичних форм суспільного розвитку, основоположні засади яких було сформульовано та обґрунтовано ще мислителями Давньої Греції¹⁹.

Подальша доля українського народу склалася так, що з кінця XVIII ст. до початку XX ст. він був розчленований між Російською та Австрійською імперіями (Лівобережжя, Південь, Правобережжя та Слобожанщина ввійшли до складу імперії Романових, а Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття – імперії Габсбургів). Українці, розділені кордоном по р. Збруч, потрапили у становище національної меншини, з якою мало рахувалися²⁰. Отож, коли говорити про розвиток українського громадського, політичного, культурного чи економічного життя, треба завжди мати на увазі, що відбувалися ці процеси за дуже різних обставин. На західноукраїнських землях головними перепонами розвитку української спільноти були економічні та соціальні чинники. В Росії ж українці жили під урядовою заборороною українства, де кожен прояв національної ідентичності вважався за сепаратизм, «мазепинство»²¹.

Перші реальні спроби перенесення досягнень західної конституційної думки на український ґрунт були здійснені у середині XIX ст. М. Костомаровим (1817–1875 рр.) і М. Драгомановим (1841–1895 рр.). Як політичний мислитель М. Костомаров був ідеологом Кирило-Мефодіївського братства, світоглядні ідеї якого були викладені в журналі «Основа» (1861–1862 рр.), де київська традиція свободи та індивідуалізму протис-

тавлялася М. Костомаровим московській традиції авторитаризму й підкорення особистості владі колективу. Грунтовне ж оформлення ідей українського федералізму здійснив, як прийнято вважати, М. Драгоманов. Конституційні погляди М. Драгоманова сформувалися під впливом російського ідейно-теоретичного конституціоналізму і зводилися, головним чином, до вимоги громадянських прав і свобод, децентралізації та двопалатних представницьких зборів²².

На зламі XIX–XX ст.ст. в українському інтелектуальному середовищі почали формуватися такі напрями політичної думки, як лібералізм, соціалізм та націоналізм. Уявляється, що саме націоналізм став окремим напрямом конституціоналізму в Україні, за яким стояла ідея національної самосвідомості, патріотизму й повної державної незалежності України. Ідеологічними предтечами націоналізму на сході України слід вважати М. Міхновського (1873–1924 рр.), а на заході – Ю. Бачинського (1870–? рр.), Л. Цегельського (1875–1950 рр.) та інших. Первісні формули українського націоналізму були викладені Ю. Бачинським в його есе *Україна Irredenta* (1895 р.), а також М. Міхновським у радикальному творі під назвою *Самостійна Україна* (1900 р.). Слід зазначити, що Ю. Бачинський спирався у своїх поглядах на економічні постулати марксизму, а М. Міхновський користувався більшою мірою аргументацією історичного плану²³.

До найвагоміших пріоритетів М. Міхновського належала ідея соборності України. Це підтверджується його знаменитим гаслом: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі»²⁴. У Конституції Співки українського народу (*Самостійній Україні*) Росія зовсім не згадується, так як в основу покладено принцип повної самостійності України, яка включає дев'ять вільних і самоуправних земель, утворених на підставі своїх природних особливостей та окремішності і заселених українцями: Чорноморська Україна, Слобідська Україна, Степова Україна, Лівобережна Україна, або Гетьманщина, Північна Україна, Полісся, або Гайова Україна, Підгірська Україна, Горова Україна і Понадморська Україна, кожна з яких становила співку вільних і самоуправних громад. На нашу думку, використовуючи знання з історії, М. Міхновський у своїй роботі зробив без перебільшення хороший аналіз українсько-російських відносин за Переяславською угодою 1654 р. як конфедеративних і жорстко порушених Царською Росією, що надало повне право автору вимагати повернення статусу суверенної Української держави.

Можливість реалізувати конституційні напрацювання українських вільнодумців виникла тільки в умовах революції 1917–1921 рр., коли одночасно на українських землях було заявлено про створення декількох державних формацій (Українська Народна Республіка (Перша УНР) доби Центральної Ради, Українська держава гетьмана Павла Скоропадського (Гетьманат), Українська Народна Республіка доби Директорії (Друга УНР), Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)).

Драгоманівська концепція політичної самостійності України справила значний вплив на формування конституційно-правових ідей М. Грушевського та інших провідних діячів української революції 1917–1921 років. М. Грушевському, як спадкоємцеві політико-правових ідей М. Драгоманова – «його політично «значного» учителя», безперечно, була відома одна з основних праць Драгоманова «Вольный Союз – Вільна Співка», і він використав її, розробляючи власний конституційний проект та «Декларацію про автономію України»²⁵.

У цей період створювалися й інші акти конституційного значення, покликані закріпити форми організації української держави (універсали, статути, конституції тощо). На думку Ю. В. Бауліна, ці акти мали відмінності в деталях побудови державного механізму, однак усі вони виходили з одних і тих же принципів: по-перше, Україна є суверенною, незалежною державою з республіканською формою правління; по-друге, вся влада в державі належить народові України, яку він реалізує, зокрема, через демократично обраний ним представницький орган; по-третє, єдина державна влада має здійснюватися законодавчими, виконавчими та судовими органами; і, нарешті, по-четверте, в Україні реалізується місцеве самоврядування і конституційно закріплено права та свободи її громадян²⁶.

Особливе місце в системі актів конституційного характеру цього періоду, безперечно, посідає Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). Конституція за своєю сутністю, змістом відповідала демократичним вимогам і принципам, відображеним у конституціях Європи і США того періоду. Так, у ній проголошувалося, що «суверенне право в Українській Народній Республіці належить народові України», закріплювалося право на самоврядування і принцип децентралізації (І. «Загальні постанови»). Другий розділ було присвячено правам громадян України. Зокрема, в ньому наводився значний перелік прав і свобод (недоторканність особи і житла, таємниця листування, свобода пересування, активне і пасивне виборче право тощо). Фіксувався принцип єдиного громадянства («Громадянин УНР не може бути разом з тим громадянином іншої держави»), рівноправність між чоловіком і жінкою, рівноправність незалежно від народження, віри, національності, освіти, майна, оподаткування²⁷. Але швидко її основоположні засади було відкинуто владою гетьмана П. Скоропадського (1873–1945 рр.).

Як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні І. Є. Словська, у 1917–1920 рр. в Україні сформувався національний конституціоналізм як наслідок революційного парламентаризму Української Центральної Ради. Свій вищий вияв цей конституціоналізм знайшов у Конституції Української Народної Республіки 1918 р., яка закріплювала права української нації та обмежувала державну владу в інтересах демократії. Після остаточної перемоги радянської влади в Україні у 1920-х рр. тут запроваджується ідеологія і практика так званого радянського (соціалістичного, по суті, тоталітарного) конституціоналізму, який опирався на владу єдиної комуністичної партії і фактично мав на меті підпорядкування членів суспільства державі (Конституції Союзу РСР 1924, 1936, 1978 рр.). Комуністичні лідери вбачали в радянській конституції «могутнє знаряддя боротьби за

здійснення соціалізму». Система радянського конституціоналізму проіснувала до кінця 1980-х рр. і фактично була скасована національно-демократичною революцією 1990–1991 рр., яка пройшла в усіх союзних республіках колишнього Союзу РСР. Конституціоналізм того часу сьогодні класифікують як номінальний, котрому притаманна письмова конституція та тоталітарна форма державного режиму (диктатура)²⁸.

В період так званої перебудови (1986–1991 рр.) відбувалися суттєві реформи державного апарату в Союзі РСР в цілому, в Українській РСР у тому числі, зміни в статусі УРСР як союзної держави, досить помітні зміни в законодавстві. Не минули ці процеси і Верховну Раду УРСР одинадцятого скликання (1985–1990 рр.), особливо в кінці 1980-х років. Практично чи не вперше за всю багатолітню історію діяльності Верховної Ради УРСР під час голосування на засіданнях Другої сесії (25–28 жовтня 1989 р.) виявилися депутати, які голосували проти прийняття деяких законів. Так, за прийняття Закону про мови в Українській РСР проголосувало 528 депутатів, проти – 29, утримались – 2. Після дуже гострих дебатів Верховна Рада прийняла 27 жовтня 1989 р. Закон України «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР». У преамбулі цього закону зазначалося, що зміни до Конституції УРСР вносяться з метою розвитку демократії, самоврядування народу, удосконалення виборчої системи, структури, діяльності Рад народних депутатів, органів правосуддя. Прийняття закону від 27 жовтня 1989 р. означало певне зрушення у бік розвитку представницької демократії в Україні. Зокрема, закон забезпечував перехід від реальної, а не тільки проголошеної альтернативності висування кандидатів у депутати Верховної Ради УРСР²⁹.

В Україні, де національний конституціоналізм традиційно мав глибокі корені, його відродження стало одним із головних завдань національно-демократичної революції 1990–1991 років. У цій мирній революції провідна роль належала Верховній Раді України, яка після завершення революції по праву посіла центральне місце в системі вищих органів державної влади.

З моменту проголошення Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. почався активний конституційний процес, який прискорив Акт проголошення державної незалежності України від 24 серпня 1991 р. та всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. на підтримку цього Акта. Цей процес відображав суспільну потребу в якісно новій Конституції України на ґрунті парламентаризму³⁰. Процес конституційного законотворення охопив період діяльності Верховної Ради першого і, частково, другого скликань. Як зазначається в історичному дослідженні В. Шаповала та А. Корнеєва, особлива роль у ньому належала Верховній Раді Української РСР, президентам України – Л. Кравчуку та Л. Кучмі, а також спеціально утвореним з цією метою комісіям і робочим групам³¹.

28 червня 1996 р. о 9-й годині 20 хвилин проект Конституції було поставлено на голосування у третьому читанні і 315 голосів було подано «за». Тоді ж Верховною Радою було прийнято Закон України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію».

Цього року ми відсвяткували двадцяту річницю чинної Конституції, і зважаючи на регулярні спроби з боку кожного наступного Президента внести зміни до неї (створення Національної конституційної ради, на яку було покладено обов'язок «підготувати концепцію системного оновлення конституційного регулювання суспільних відносин в Україні та проекту нової редакції Конституції України» (Указ Президента України від 27 грудня 2007 р. № 1294/2007 «Про Національну конституційну раду»); створення Конституційної Асамблеї з метою «підготовки змін до Конституції України» (Указ Президента України від 25 січня 2012 р. № 31/2012 «Питання формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї»); створення Конституційної Комісії, до повноважень якої віднесено «напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України» (Указ Президента України від 3 березня 2015 р. № 119/2015 «Про Конституційну Комісію»)), складається враження, що чинний Основний Закон і всі доробки в напрямі конституційної реформи є продовженням традиції номінального радянського конституціоналізму з його безкінечною декларативністю. Уявний конституціоналізм проявляється в декларуванні основних принципів конституціоналізму, які не маючи практичної реалізації виступають у якості формального виправдання існуючого ладу. У підсумку хотілося б зазначити, що в Україні конституціоналізм носить обмежений характер.

З цього приводу варто звернутись до конституційно-правових ідей М. Міхновського, які на нашу думку, зберігають свою актуальність і сьогодні, але з урахуванням часу та нових обставин. Так, у ст. 113 конституційного проекту зазначалось: «Основний закон не може бути спинений ані в суцільності, ані в частці». Уявляється, що подібна норма повинна бути внесена до чинної Конституції України, оскільки останні події, які відбуваються на теренах нашої держави, ставлять під сумнів її існування як незалежної та суверенної.

Таким чином, проаналізувавши основні етапи розвитку українського конституціоналізму, дійшли наступних висновків: конституціоналізм як феномен має складну політико-соціально-правову природу та в широкому розумінні є механізмом, що забезпечує належний розвиток взаємовідносин між людиною, суспільством і державою, у яких реально забезпеченні права та свободи людини і громадянина, суспільство є вільним, а державна влада обмежена конституційними засобами; конституціоналізм в сучасній Україні це більше приватний, аніж публічний ресурс, яким користуються ті чи інші політичні сили задля забезпечення власних інтересів; ідеологом українського конституціоналізму слід вважати М. Міхновського та саме на його працях виховувати нове покоління української молоді.

¹ Окладна М. Г. Політико-правові ідеї Конституції Пилипа Орлика і сучасна українська Конституція / М. Г. Окладна, М. Ш. Киян // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. – Х. : Право. – 2006. – Вип. 11. – С. 61–68. – С. 61.

- ² *Георгіца А. З.* Теоретико-методологічні проблеми сучасного конституціоналізму / А. З. Георгіца. – Чернівці : Рута, 2002. – 342 с.
- ³ *Комзюк Л. Т.* Порівняльний аналіз конституційних проектів М. Драгоманова і М. Грушевського 1884 і 1905 рр. у контексті еволюції концепцій самостійної України кінця XIX – початку XX ст. / Л. Т. Комзюк // Порівняльно-правові дослідження: Українсько-грецький науковий юридичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 148–154; *Комзюк Л.* Порівняльний аналіз конституційно-правових концепцій самостійності України Драгоманова і Міхновського / Л. Комзюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – Вип. 83. – С. 13–18. – (Серія «Юридичні науки»).
- ⁴ *Крусян А. Р.* Сучасний український конституціоналізм : моногр. / А. Р. Крусян. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 560 с.
- ⁵ *Мироненко О. М.* Витоки українського революційного конституціоналізму 1917–1920 рр. Теоретико-методологічний аспект: моногр. / О. М. Мироненко. – К., 2002. – 260 с.
- ⁶ *Речицький В. В.* Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. – Х.: Харківська правозахисна група, Права людини, 2014. – 264 с.
- ⁷ *Савчин М. В.* Конституціоналізм і природа конституції: моногр. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2009. – 372 с.
- ⁸ *Стецюк П. Б.* Основи теорії конституції та конституціоналізму : посіб. для студентів. – Л. : Астролябія, 2003. – Частина перша. – 232 с.
- ⁹ *Шаповал В. М.* Сучасний конституціоналізм: моногр. / В. М. Шаповал. – К. : Салком; Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.
- ¹⁰ *Берман Г. Дж.* Западная традиция права: Эпоха формирования / Г. Дж. Берман. – М., 1998. – 624 с. – С. 370.
- ¹¹ *Савчин М. В.* Вказана праця. – С. 23.
- ¹² *Лисяк-Рудницький І. П.* Між історією й політикою / І. П. Лисяк-Рудницький. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – 441 с. – С. 71.
- ¹³ *Антошкіна В.* Минуле та сучасне українського конституціоналізму / В. Антошкіна, О. Кирпичов // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 26–30. – С. 26.
- ¹⁴ *Стецюк П. Б.* Вказана праця. – С. 75.
- ¹⁵ Історія українського парламентаризму: від парламентських форм організації політичного життя до сьогодення / голова ред. ради В. М. Литвин; керівник авт. колективу В. А. Смолій. – [Т. I–III]. – К. : Дніпро, 2010. – 635 с. – С. 120–121.
- ¹⁶ *Кравченко В. В.* Конституційне право України / В. В. Кравченко. – К., 2006. – 568 с. – С. 60–61.
- ¹⁷ *Замлинський В.* Пилип Орлик / В. Замлинський // Історія України в особах: IX–XVIII ст. – К., 1993. – С. 345–354. – С. 347.
- ¹⁸ *Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. – 2-ге вид. – К., 2005. – С. 420.
- ¹⁹ *Меленко С. Г.* Гносеологічні витоки українського конституціоналізму / С. Г. Меленко // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 8. – С. 222–226. – С. 225.
- ²⁰ *Антошкіна В.* Минуле та сучасне українського конституціоналізму / В. Антошкіна, О. Кирпичов // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 26–30. – С. 27.
- ²¹ *Гунчак Т.* Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с. – С. 9.
- ²² *Речицький В. В.* Вказана праця. – С. 48.
- ²³ Там само. – С. 52.
- ²⁴ *Міхновський М.* Самостійна Україна / М. Міхновський : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Mikhnovskiy/Samostiina_Ukraina_vyd2012.pdf
- ²⁵ *Комзюк Л. Т.* Порівняльний аналіз конституційних проектів М. Драгоманова і М. Грушевського 1884 і 1905 рр. у контексті еволюції концепцій самостійної України кінця XIX – початку XX ст. / Л. Т. Комзюк // Порівняльно-правові дослідження: Українсько-грецький науковий юридичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 148.
- ²⁶ *Баулін Ю. В.* Конституційні традиції України: від Конституції Пилипа Орлика до сучасної конституційної реформи / Ю. В. Баулін : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lrkt.lt/data/public/uploads/2015/03/baulin_orlyk_ua.pdf
- ²⁷ *Крусян А. Р.* Вказана праця. – 560 с.
- ²⁸ *Словська І. Є.* Український конституціоналізм: етапи становлення і розвитку : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / І. Є. Словська. – К., 2004. – 238 с. – С. 211.
- ²⁹ *Гончаренко В. Д.* Зміни в конституційному статусі Верховної Ради УСРС в кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. / В. Д. Гончаренко // Конституція України: досвід реалізації та шляхи удосконалення: матеріали «круглого столу», організованого і проведеного Науково-дослідним інститутом державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України з нагоди 10-ї річниці прийняття Конституції України (м. Харків, 21 червня 2006 р.) / ред. кол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х.: Право, 2006. – С. 16.
- ³⁰ *Белов Д. М.* Історичні особливості українського конституціоналізму / Д. М. Белов, Я. В. Якимович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 24. – Т. 1. – С. 125–128. – С. 126.
- ³¹ *Шаповал В.* Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990–1996 роках) / В. Шаповал, А. Корнеєв. – Х. : Фоліо, 2011. – С. 5.

Резюме

Колодій І. М., Колодій О. П. Історія українського конституціоналізму: генеза та сучасний погляд.

Статтю присвячено науковому аналізу історичних витоків та поступового розвитку теорії і практики українського конституціоналізму.

У статті виявлено і охарактеризовано основні напрями, за якими доцільно докладати зусилля при формуванні нових та розвитку наявних моральних традицій українського конституціоналізму.

Ключові слова: український конституціоналізм, генеза конституціоналізму, права та свободи, Конституція України.

Резюме

Колодий И. Н., Колодий А. П. История украинского конституционализма: генезис и современный взгляд.

Статья посвящена научному анализу исторических истоков и поступательного развития теории и практики украинского конституционализма.

В статье выявлены и охарактеризованы основные направления, по которым целесообразно прилагать усилия при формировании новых и развитии существующих нравственных традиций украинского конституционализма.

Ключевые слова: украинский конституционализм, генезис конституционализма, права и свободы, Конституция Украины.

Summary

Kolodii I., Kolodii A. History of Ukrainian constitutionalism: genesis and modern look.

The article is devoted to scientific analysis of historical sources and the progressive development of the theory and practice of Ukrainian constitutionalism.

The article identifies and describes the main areas where efforts should be taking for the formation of new and existing moral traditions of Ukrainian constitutionalism.

Key words: Ukrainian constitutionalism, the genesis of constitutionalism, rights and freedoms, the Constitution of Ukraine.

УДК 341.24

П. С. КОРНІЄНКО, О. Є. БОЛГОВ

Петро Сергійович Корнієнко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Національної академії статистики, обліку та аудиту

Олег Євгенійович Болгов, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Національної академії статистики, обліку та аудиту

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ СУБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Конституційна правозахисна діяльність є комплексним видом конституційно-правових відносин, які охоплюють широке коло суб'єктів, уповноважених забезпечувати, гарантувати, захищати і поновлювати основоположні права та свободи людини. Суб'єктами конституційної правозахисної діяльності є фактично всі учасники конституційно-правових відносин: адже визначальний елемент їх правосуб'єктності – захист законних інтересів, прав і свобод людини і громадянина. Саме ці завдання та функції є магістральними для діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також громадянського суспільства та його інститутів в Україні.

Пріоритет у здійсненні конституційної правозахисної діяльності належить насамперед спеціалізованим суб'єктам, для яких захист конституційних прав і свобод людини є головним завданням. Так громадянське суспільство здійснює свою правозахисну діяльність насамперед через правозахисні організації та їх об'єднання. Серед них можна назвати такі, як Українська Гельсінська спілка з прав людини, Харківська правозахисна група, Коаліція прав дитини, Центр Громадянських Свобод, Всеукраїнська благодійна фундація «Право на захист» тощо.

Водночас Українська держава, на відміну від системи органів місцевого самоврядування, також здійснює свою правозахисну функцію через спеціально уповноважені органи і посадових осіб, для яких цей вид діяльності є визначальним. Це, до прикладу, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю та ін.

Окрім парламенту, глави держави і судів, правозахисна діяльність здійснюється також Урядом України. Згідно з п. 2 ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів вживає заходів щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина. При цьому ключова роль у забезпеченні Урядом України прав і свобод, на нашу думку, належить Міністерству юстиції України. Так, відповідно до п. 2-7 ст. 2 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228, до завдань Мін'юсту віднесено «контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту»¹.

Окрім цього, нині Міністерство юстиції України здійснює й низку інших завдань і функцій, спрямованих на захист конституційних прав і свобод. Правозахисні аспекти притаманні й реформам, які проводяться Мін'юстом в останні роки. Зазначене зумовлює актуальність дослідження Міністерства юстиції України як важливого суб'єкта формування та реалізації політики у сфері захисту конституційних прав і свобод людини.

Проблеми теорії та практики захисту конституційних прав і свобод людини є традиційним предметом наукових досліджень українських учених-конституціоналістів. Ця проблематика досліджувалась у роботах таких учених, як Ю. Барабаш, О. Батанов, О. Марцеляк, П. Рабинович, В. Речицький, О. Скрипнюк, О. Пушкіна, В. Федоренко, В. Шаповала та ін.

Разом із тим монографічних досліджень, присвячених конституційній правозахисній діяльності, в Україні немає. Так само відсутні комплексні дослідження проблем теорії та практики правозахисної діяльності Мін'юсту в конституційно-правових реаліях сьогодення.

Основоположні права та свободи людини, закріплені й гарантовані в Конституції України, визначають